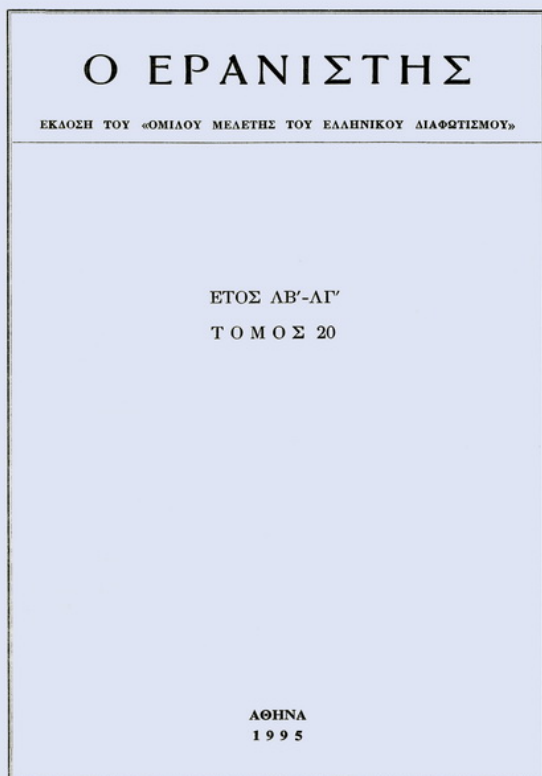

The Gleaner

Vol 20 (1995)

L.-P. Jussieu, Simon de Nantua (1818). Η περιπλάνηση του αγαθού εμπόρου και οι αφηγηματικές της προσαρμογές στα ελληνικά

Βίκυ Πάτσιου

doi: [10.12681/er.240](https://doi.org/10.12681/er.240)

To cite this article:

Πάτσιου Β. (1995). L.-P. Jussieu, Simon de Nantua (1818). Η περιπλάνηση του αγαθού εμπόρου και οι αφηγηματικές της προσαρμογές στα ελληνικά. *The Gleaner*, 20, 66–74. <https://doi.org/10.12681/er.240>

L.-P. JUSSIEU, *SIMON DE NANTUA* (1818)

Ἡ περιπλάνηση τοῦ ἀγαθοῦ ἐμπορίου καὶ
οἱ ἀφηγηματικές της προσαρμογές στὰ ἑλληνικά

Η ΚΑΙΝΟΤΡΙΑ ΦΙΛΟΠΕΡΙΕΡΓΗ ΔΙΑΘΕΣΗ ποὺ ἐκδηλώνεται τὰ χρόνια τῆς ἀκμῆς τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ ἱκανοποιεῖται ἐγκαίρως μὲ τὸν πρὸ ἄμεσο καὶ ἀποτελεσματικὸ τρόπο, τὶς μεταφράσεις. Συμφέρουσα καὶ δραστική, ἡ μετάφραση τὰ χρόνια αὐτὰ ἀναζητεῖ προσφυὴ καὶ ἀρμόδια πρότυπα πρὸς συγκομιδὴν καρπῶν «ἀρετῆς καὶ μαθήσεως» καὶ προσδιορίζει μιὰ συνολικὴ ἀναπροσαρμογὴ στὸ πλαίσιο τῶν ἐπαφῶν μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴ παιδεία. Ἡ ἀνυπαρξία διχασμοῦ τοῦ μεταφραστῆ, ὁ ὁποῖος ἔχει σχεδὸν αὐτονόητα ἀποδεχθεῖ τὴν —πρόσκαιρὴ ἔστω— πνευματικὴ ἀνωτερότητα τοῦ ξένου πολιτισμοῦ, μετατρέπεται σὲ ἀμυχανία μπροστὰ στὰ ἀποτελέσματα μιᾶς ἀβέβαιης ἐκδοτικῆς περιπέτειας. Τὸ μέγεθος τοῦ ἐγχειρήματος ὑπογραμμίζουν οἱ δυσκολίες στὴν κατανόηση καὶ τὴν ἀπόδοση τῶν ἐννοιῶν, καθὼς καὶ ἡ ἀτελὴς ἀνάπτυξη τοῦ μεταφραστικοῦ μέσου, ποὺ ἐπιβάλλει τὴν ἐπιδίωξη τῆς σαφήνειας μᾶλλον, παρὰ τῆς εὐφράδειας καὶ τῆς τεχνικῆς σύνθεσης τοῦ λόγου.

Χρήσιμο γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ πολιτισμικὴ προαγωγὴ τοῦ γένους, χαρακτηρίζεται τὴν ἴδια ἐποχὴ τὸ ὠφελιμότερο βιβλίον πρὸς χρῆσιν τοῦ κοινοῦ λαοῦ, ὁ *Simon de Nantua* (Παρίσι 1818), ἔργο τοῦ Laurent-Pierre Jussieu (1792-1866),¹ τοῦ βραβευμένου γάλλου συγγραφέα ἀναγνωσμάτων κατὰλληλων γιὰ τὴ βελτίωση τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς διαπαιδαγώγησης στὰ πλαίσια καὶ τὰ ὅρια τῆς συγκρότησης τῆς ἀστικῆς κοινωνίας. Στὴ διήγηση τοῦ Simon, μεταξὺ ἄλλων, προβάλλεται ἡ σημασία

1. Τὸ ἔργο γνώρισε 14 ἐκδόσεις ἕως τὸ 1846 καὶ μεταφράστηκε σὲ πολλὲς γλῶσσες. Ὁ L.-P. Jussieu ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐπιστημονικά του ἐνδιαφέροντα (φυσικὴ ἱστορία) ἀσχολήθηκε μὲ τὴν παιδικὴ λογοτεχνία (ἔγραψε μύθους, παραμύθια σὲ στίχους καὶ ποιήματα καὶ ὑπῆρξε ἐκδότης παιδικοῦ περιοδικοῦ), τὴ βελτίωση τῶν φυλακῶν (ἔγραψε κατὰλληλα ἀναγνώσματα γιὰ τοὺς κρατουμένους), τὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση καθὼς καὶ τὴν ἀγωγὴ καὶ τὴν ψυχαγωγία τῶν στρατιωτῶν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. Εὐχαριστῶ τὴ Δέσποινα Προβατᾶ ποὺ πρόθυμα ἔθεσε ὑπόψιν μου ἀριθμὸ φωτοτυπιῶν τοῦ ἔργου ἀπὸ τὴν Bibliothèque Nationale (Παρίσι).

τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς ἐκπαίδευσης, ἡ ἀξία τῆς ἀλληλοδιδασκατικῆς μεθόδου, τῆς προληπτικῆς ἱατρικῆς καὶ τῆς ὑγείας καθὼς καὶ ἡ ἀναγκαιότητα τῆς ἀκριβοῦς ἀπόδοσης τῶν φόρων καὶ ἀναλύονται συνοπτικὰ οἱ ἀρχές τῆς λειτουργίας τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀσκήσεως τῆς βουλευτικῆς ἐξουσίας, τῶν ἐμπορικῶν συμβάσεων καὶ συμφωνιῶν, τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς νομικῆς κατοχύρωσης τῆς ἰδιοκτησίας.

Ἐξαφανίζοντας σχεδὸν τὴν ἀπόστασι ἀνάμεσα στὸν χρόνον τῆς δράσεως καὶ τὸν χρόνον τῆς ἱστορίας (ὁ ἥρωας τοῦ πεζογραφήματος περιέρχεται τὴ γαλλικὴ ἐπαρχία τὰ πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου ΙΗ΄: 1814 καὶ 1815-1824), ἡ διήγησι, μὲ τὴν ὁμαλὴ διαδοχὴ τῶν ἐπεισοδίων, ἀκολουθεῖ τοὺς ἀπλουστευμένους καὶ στοιχειώδεις κανόνες τῆς ἀφέλειας καὶ τῆς ἀκριβολογίας. Ὁ χῶρος, ὁ χρόνος καὶ τὰ πρόσωπα (ἀγρότες, ποιμένες, γεωργοί, ἔμποροι, ἐργάτες), μὲ τὸ πειστικὸν πρόσχημα τοῦ πραγματικοῦ, δὲν ἐξυπηρετοῦν παρὰ τὴν ἀνάγκη νὰ διατυπωθοῦν μὲ εὐστοχία οἱ προϋποθέσεις τοῦ εὐνομου καὶ χρηστοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ὁ ἀναγνώστης, ἐνῶ ἀπολαμβάνει τοὺς λόγους καὶ κυρίως τὶς νοουθεσίες τοῦ ἀγαθοῦ ἥρωα, ταυτόχρονα διδάσκεται καὶ παρακινεῖται «ἀνεπαισθήτως εἰς τὸ καλόν».

Ἡ διαπλοκὴ τῶν ρόλων τοῦ πρωταγωνιστικοῦ καὶ τοῦ συμπρωταγωνιστικοῦ προσώπου μὲ ἐκείνους τοῦ ἀφηγητῆ καὶ τοῦ συγγραφέα ἐξασφαλίζει καὶ ταυτόχρονα διατηρεῖ τὴ σταθερή, ὅσο καὶ μονομερή, ὀπτικὴ τῆς ἀξιολόγησής τῆς δράσεως. Λόγιος ἢ ἀγαθός, ὁ ἔμπορος-ἀφηγητὴς προκαλεῖ τὸ ἀναγνωστικὸ ἐνδιαφέρον μὲ τὴν ἐπιλογὴ χαρακτηριστικῶν ἀποδεικτικῶν (πραγματικῶν) παραδειγμάτων, ποὺ ὑποστηρίζουν, χάρις στὴν ἀληθοφάνειά τους, τὴν ὀρθότητά καὶ τὴν ἀξία τῶν ἠθικῶν του παραινήσεων.

Τὸν ἔμπειρο μεταφραστὴ τοῦ ἔργου αὐτοῦ στὴν κοινὴ —τὴν «μέση καὶ μετριόφωνα»— ἑλληνικὴ γλώσσα, ἀφοῦ πρῶτα προσαρμολογεῖ στὴ δική μας ἐθνικὴ καὶ ἱστορικὴ πραγματικότητα μὲ τὴν ἀφαίρεση ὧσων ἀφοροῦν καὶ ἀποβλέπουν στοὺς Γάλλους, ἀναζητεῖ, μόλις κυκλοφορήσει, ὁ Κοραῆς μεταξὺ τῶν γνώριμων τοῦ φίλου του ἐμπόρου στὴν Τεργέστη, Ἰάκωβου Ρῶτα. Ὁ Ρῶτας εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸν Κοραῆ νὰ τοῦ στείλει τὸ ἔργο τοῦ A.-L.-J. de Laborde, *Plan d'éducation pour les enfants pauvres* (Παρίσι 1815). Ὁ Κοραῆς τοῦ γράφει σχετικὰ (ἐπιστολὴ ἀπὸ 20.6.1818): «Παρὰ τὸ ζητούμενον τοῦ De la Borde σὲ πέμπω τῆς δύο· τὸ μὲν [*Guide de l'enseignement*] ὡς παιδαγωγικόν, τὸ δὲ *Simon de Nantua*, ὡς χρησίμον νὰ μεταφρασθῇ εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν γλῶσσαν, ἃν εἶχες κανένα ἔμπειρον μεταφραστὴν, νὰ τὸ οἰκειώσῃ δηλαδὴ εἰς τὰ ἔθνη

καὶ ἦθη μας». ² Ἀποτελεσματικὸς ὑποκινητὴς τῶν πνευματικῶν δραστηριοτήτων τῶν ὁμογενῶν του, ὁ Κοραῆς συνδέει τὴν ἐθνικὴ ἀναγέννηση μὲ τὸν πολλαπλασιασμὸ τῶν βιβλίων καὶ τὴ διάδοσιν τῶν ἔργων τῆς δυτικῆς παιδείας καὶ ἐντάσσει τὸν Σίμωνα ἐκ Ναντούης σὲ μιὰ συνολικὴ, θεωρητικὴ καὶ κριτικὴ, προσέγγιση τῶν μεταφράσεων ἐπιστημονικῶν, φιλοσοφικῶν, ἱστορικῶν καὶ παιδαγωγικῶν συγγραμμάτων, ποὺ ἀποτελοῦν ἰσχυρὲς μαρτυρίες τοῦ ρυθμοῦ ἀνάπτυξης τῆς παιδείας τοῦ ἔθνους.

Ὁ μεταφραστὴς ἔχει ὥστόσο ἤδη βρεθεῖ ἀνάμεσα στὸν κύκλον τῶν νέων ἐλλήνων σπουδαστῶν στὸ Παρίσι. Ὁ Ἰώσηπος Μανουὴλ Δούκας (1795;-1831), γιὸς δραστήριου καὶ φιλογενοῦς ἐμπόρου στὴ Σάμο, ³ συστημένος ἀπὸ τὸν Κούμα στὸν Κοραῆ, συνεχίζει τὶς σπουδὲς του στὴν ἱατρικὴ διευρύνοντας ταυτόχρονα τὰ ἐνδιαφέροντά του στὸν τομέα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν (ὀρυκτολογία, χημεία, βοτανικὴ), τῆς ἐκπαίδευσης καὶ τῆς ἱστορίας. Τακτικὸς συνεργάτης τοῦ Λόγιου Ἑρμῆ γιὰ μιὰ διετία (1816-1818) μὲ μεταφράσματα ἀπὸ ξένα ἐπιστημονικὰ περιοδικά, σπεύδει νὰ κοινοποιήσει στοὺς ἀναγνώστες τοῦ ἐντύπου τὰ φαινόμενα καὶ τὰ θαύματα τῆς φύσης, μεταφέροντας παράλληλα τὸ μήνυμα τῆς κυριαρχίας τῆς λογικῆς: ἡ τελειοποίησις τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἀκολουθεῖ τὴν πρόοδο τῶν φυσικῶν ἀνακαλύψεων· ἡ εὐδαιμονία βρίσκεται στὴν ἀρετὴ καὶ τὴν ἐπιστήμη.

Ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ τοῦ «φιλόσοφου» παρατηρητῆ ὁ Δούκας παρουσιάζει ἀπὸ τὶς στῆλες τοῦ περιοδικοῦ τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδο τῶν J. Lancaster καὶ A. Bell καὶ προτείνει νὰ εἰσαχθεῖ στὰ σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος θεωρώντας ὅτι προστοιμάζει τὴν ἠθικὴ βελτίωση τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς ἱστορίας παρουσιάζει τὸ ἔργο τοῦ G. Mably, *Observations sur l'histoire de France*, Παρίσι 1765 («Παραλληλισμὸς Ἑλλή-

2. Α. Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, ἔκδ. ΟΜΕΔ, τ. Δ', Ἀθήνα 1982, σ. 94. "Ἐνα μῆνα ἀργότερα σημειώνει: «Σ' ἔγραφα περὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ ὁποίου σ' ἔπεμψα βιβλιαρίου *Simon de Nantua*. Αὐτὸ μεταφράζεται τώρα ἐδῶ ἀπὸ νέον τινὰ τῶν ἡμετέρων» (ἐπιστολὴ ἀπὸ 9.7.1818), ὁ.π., σ. 98-99.

3. «Κατὰ τὰ λόγια τοῦ υἱοῦ, ὁ πατὴρ φαίνεται ἄνθρωπος θερμὸς καὶ ἐπιχειρηματίας ... Μελετᾷ νὰ καταστήσῃ ἐργαστήριον χαρτοποιικόν. Περιῆλθε τὴν Εὐρώπην, ἐξέυρει καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν Ἀγγλῶν μεταξὺ τῶν ὁποίων διέτριψε», γράφει ὁ Κοραῆς στὸν Ἀλέξ. Βασιλείου (ἐπιστολὴ ἀπὸ 22.2.1815), Α. Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, τ. Γ', Ἀθήνα 1979, σ. 393. Ὁ ἴδιος ἀπαντώντας σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Μανουὴλ Δούκα σχολιάζει ἐπαινετικὰ τὶς φροντίδες τοῦ πατέρα γιὰ τὴν ἀνατροφή καὶ τὴν ἐκπαίδευση τοῦ νεαροῦ σπουδαστῆ καθὼς καὶ τὴν προτίμησίν του γιὰ τὴ γλῶσσα καὶ τὸν πολιτισμὸ τῶν Γάλλων καί, τέλος, τὸν προτρέπει νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἱδρυση γυμνασίου ἐπιστημῶν» στὴ Σάμο, ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τῶν Κυδωνιατῶν, ὁ.π., σ. 389-391.

νων και Ρωμαίων — 'Εκ τῶν παρατηρήσεων τῆς Γαλλικῆς Ἱστορίας τοῦ Μαβλίου») και ἀπὸ τὸν ὥρο τῶν ἐπιστημονικῶν εἰδήσεων, λόγους, παρατηρήσεις και ὑπομνήματα γνωστῶν γάλλων και ἁγγλων γιατρῶν, φυσιολόγων και χημικῶν (B.-G.-E. Lacépède, E. Home, G.-L.-C. Cuvier, J.-J. Virey, J.-L. Gay-Lussac) σχετικὰ μὲ τὰ προϊόντα και τὰ φαινόμενα τῆς φύσης καθὼς και τὴν πρόοδο τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων και τῶν ἐφαρμογῶν. Τὸ παράδειγμα τοῦ «χρυσοῦ και χαριτωμένου» νέου γιὰ τὴ συνδρομὴ του στὸν φωτισμὸ τῶν ὁμογενῶν του προβάλλουν και οἱ ἐκδότες τοῦ περιοδικοῦ ἀναφερόμενοι σὲ δύο πρόσφατες συνεργασίες του.⁴

Ἡ ἐρευνητικὴ ἀνησυχία τοῦ νεαροῦ σπουδαστῆ και ἡ μερικὴ αὐτονόμησή του ἀπέναντι στὸ ξένο κείμενο συστηματοποιεῖται μὲ τὴ χρῆση τῶν ὑποσημειώσεων, προσθηκῶν και διορθώσεων, καθὼς και μὲ τὴ συνθετικὴ διάθεση ἐπὶ κειμένων και κατάλληλων ἀλλαγῶν ποὺ ἀπαιτοῦν οἱ περιστάσεις, μετατρέποντας ἔτσι τὴ μεταφραστικὴ πρακτικὴ σὲ γύμνασμα κριτικῆς εὐφυΐας και προσαρμογῆς στὶς ἀνάγκες και τὶς προτεραιότητες τοῦ ιστορικοῦ παρόντος, δηλαδὴ τῆς ἐποχῆς. Ὁ μεταφραστὴς συχνὰ σχολιάζει, διορθώνει και ὑπομνηματίζει τὸν ξένο συγγραφέα προσαρμόζοντας, ὅταν χρειάζεται, ἀνάλογα τὸ κείμενό του: «Ἡ παρούσα διατριβὴ εἶναι μετάφρασις τῆς τοῦ Κυρίου Virey... Μετάφρασις ὅμως ὅχι ἀκριβῆς· ἀφῆσα ὅσα δὲν μ' ἐφάνησαν ἀνάλογα εἰς τὰς περιστάσεις μας, ἀντ' αὐτῶν δ' ἐπρόσθεσα ὅσα μ' ἐφάνησαν ὠφελιμώτερα, καθὼς δύναται νὰ τὸ ἴδῃ ὁ παραβάλλων τὴν μετάφρασίν μου μὲ τὸ πρωτότυπον».⁵ Ἡ πρωτότυπη ἀφηγηματικὴ ἀνάπλαση θέματος τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς δραματοποιίας («Οἰδίπους ἐν Κιθαιρῶνι») πιστοποιεῖ παράλληλα τὴν ὑπαρξὴ δημιουργικῆς φαντασίας, ὑποδεικνύοντας ἴσως μιὰ ἄλλη πιθανὴ τροπὴ στὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ μελλοντικοῦ γιατροῦ και ἀρχαιολόγου.

Ἰπακούοντας στὴν ἐπιθυμία τῆς κοινῆς ὠφέλειας, ὁ Δούκας γνωστο-

4. Βλ. Λόγιος Ἐρμῆς, Ζ' (1817), σ. 143. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὶς συνεργασίες τοῦ Δούκα στὸν Λόγιο Ἐρμῆ, βλ. τὸ οἰκτεῖο λῆμμα στό: Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, *Τὰ ἐλληνικὰ προεπαναστατικὰ περιοδικά. Εὐρετήρια Β'*, «Ἐρμῆς ὁ Λόγιος», KNE/EIE 20, Ἀθήνα 1976. Γενικότερα, βλ. Ἐμμ. Κρητικίδης, *Τοπογραφία ἀρχαία και σημερινὴ τῆς Σάμου*, Ἐρμούπολη 1869, σ. 63· Σόφη Παπαγεωργίου, «Ἐνα ἀκόμη ἀνεκδότο γράμμα τοῦ Κοραΐ», *Χρονικά*, Γ' (1978), σ. 22-28, Μ. Α. Βουρλιώτης, *Κορμανιόλοι και Βιβλίον (1830-1839)*, Ἀθήνα 1990, σ. 15-16 και κυρίως, τοῦ ἴδιου, «Ἰώσηπος Μανουὴλ Δούκας (1795-1831)», *Σαμιακὴ Ἐπιθεώρηση*, Γ' (1990), τχ 39-40, σ. 109-116.

5. Λόγιος Ἐρμῆς, Η' (1818), σ. 136.

ποιεῖ στο τέλος τῆς τρίχρονης παραμονῆς του στο Παρίσι τὴν πρόθεσή του νὰ μεταφράσει τὸ ἔργο τοῦ Jussieu, προσαρμόζοντάς το κατ'ἀλληλα. Ὁ χώρος τῆς δράσης μεταφέρεται στὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ ἥρωας ἀποκτᾷ ἤδη ἀπὸ τὸν τίτλο, σὲ ἀντικατάσταση τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς γαλλικῆς καταγωγῆς του, τὸν ἠθικὸ (καὶ ἐπομένως γενικότερο) χαρακτηρισμὸ τοῦ «καλοῦ». Ὁ μεταφραστής, σύγχρονος τοῦ συγγραφέα, ἐπιδιώκει τὴ δική του παρέμβαση στὸ μεταφραστικὸ ἀποτέλεσμα, καθιστώντας τὴ σχετικὴ διαδικασίαν τελικὸ προϊὸν μιᾶς συνεργασίας ποὺ θὰ ἐξυπηρετοῦσε τὸ ἱστορικὰ διαφοροποιημένο κοινὸ μιᾶς ἄλλης ἐθνικῆς ομάδας: «Ὁ κύριος Ἰουσιός, φίλος καὶ συνάδελφός μου... φιλόανθρωπος καὶ φιλέλληνας τὰ μέγιστα, μὲ κοινοποιεῖ πολλὰς νέας ἰδέας ὡς καὶ τινὰ κεφάλαια πραγματευόμενα περὶ ὑποθέσεων ἀναφερομένων εἰς τὸ γένος. Ὡστε ἡ μετάφρασίς μου ἔχει πρότερον ὅχι κοινόν, δηλαδὴ ὅτι γίνεται ὑπ' ὅψιν τοῦ συγγραφέως».⁶

Ἀνέλπιστες οἰκιακὲς περιπέτειες (θάνατος τοῦ πατέρα) καὶ προφανῶς οἱ οἰκονομικὲς δυσκολίες, γιὰ τίς ὁποῖες κάνει συχνὰ μνηεῖα ὁ Κοραῆς στὸν Βασιλεῖο,⁷ ἀναγκάζουν τὸν Δούκα νὰ ἐγκαταλείψει τὴν πόλιν τῶν σπουδῶν του καὶ τίς μεταφραστικὲς του ἐνασχολήσεις. Τρεῖς μῆνες μετὰ τὴν ἀναγγελίαν τῆς ἐκδόσεως, ὁ μεταφραστής, ἐλπίζοντας σὲ προσωρινὴ ἀναβολὴ τῆς, ὑπόσχεται στοὺς φιλόμους συνδρομητὲς-χρηματοδότες τὸν ἐμπλουτισμὸ τοῦ συγγράμματός του μὲ τὸν *Καλὸ Ριχάρδο* τοῦ Φραγκλίνου,⁸ ἕνα ἄλλο, θεματικὰ συγγενὲς ἔργο, ἐνταγμένο καὶ αὐτὸ στὴν παρά-

6. Προκήρυξις. Ὁ Καλὸς Συμεὼν ἢ Ὁ Περιερχόμενος Ἐμπορος [στὸ τέλος:] Ἰωσήπος Μ. Δούκας. Ἐν Παρισίοις τῇ 15 Ἰουνίου 1818..., σ. 4. Τὴν προαγγελίαν γιὰ τὴν ἐκδόσιν τῆς μετάφρασεως μὲ τὴν πρόσκλησιν γιὰ ἐγγραφή συνδρομητῶν (βλ. Φ. Ἡλιοῦ, «Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863. Προσθῆκες-Συμπληρώσεις», *Τετράδια ἔργασίας* 4, ΚΝΕ/ΕΙΕ, Ἀθήνα 1983, ἀρ. *172) ἀναδημοσιεύει (παρалаίποντας τὴν ἐνδειξὴν τοῦ τυπογραφείου) καὶ ὁ *Λόγιος Ἐρμῆς*, Η' (1818), σ. 498-501, μὲ σχετικὸ προεισαγωγικὸ σχόλιον τῶν ἐκδοτῶν του.

7. «Ἐστειλαν ἐδῶ τὸν νέον χωρὶς ἀργύρια· καὶ τυραννεῖται καὶ αὐτὸς μὴ ἔχων τὰ ἀναγκαῖα τυραννοῦμαι καὶ ἐγὼ, θέλων, ἀλλ' ὅμως μὴ δυνάμενος εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις νὰ τὸν βοηθήσω» (ἐπιστολὴ ἀπὸ 17.3.1815), Α. Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, τ. Γ', σ. 397. Βλ. καὶ μεταγενέστερες ἀναφορὰς (31.8.1816, 5/29.9.1816), ὁ.π., σ. 493-494, 504. Αἰτιολογώντας τὴν ἐκ νέου παροχὴν οἰκονομικῆς βοήθειας πρὸς τὸν νεαρὸ σπουδαστὴ ὁ Κοραῆς σημειώνει: «Τί νὰ κάμω; ἔκλαιε κρουνήδον, ἦτο καὶ ὀλίγον ἄρρωστος, ἐφοβήθη μὴ ἔλθῃ εἰς ἀπόγνωσιν» (ἐπιστολὴ ἀπὸ <29.9.1816), ὁ.π., σ. 506.

8. Στὴν Εἰδήσιν «Πρὸς τοὺς συνδρομητὰς» (Παρίσι, 18 Σεπτ. 1818), ὁ Δούκας ἐνημερώνει σχετικὰ: «Διὰ νὰ ἀναπληρώσω αὐτὴν τὴν ἀκούσιον τῆς ἐκδόσεως ἀναβολήν, θέλω προσθέσει εἰς τὸ τέλος τοῦ συγγράμματος καὶ τὴν μετάφρασιν τοῦ *Καλοῦ Ριχάρδου* τοῦ Φραγκλίνου (*Le bonhomme Richard*, par Franklin), χωρὶς τινας αὐ-

δοση τῆς ἀποφθεγματικῆς διδασκαλίας μὲ σκοπὸ τὴν ἀναβάθμιση τῶν ἠθῶν, ὅπου καταδικάζεται ἡ πολυτέλεια, ἡ ἄσκοπη δαπάνη καὶ ἡ σπατάλη τοῦ χρόνου. Ὁ ψευδώνυμος συγγραφέας του παρουσιάζεται, καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι, ὡς πραγματικὸς παρατηρητὴς τῆς ζωῆς καὶ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν συμπολιτῶν του.

Ἡ προσχεδιασμένη ἔκδοσι δὲν πραγματοποιεῖται· ἡ παρουσία ὅμως τοῦ γάλλου συγγραφέα στὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐπιβεβαιώνεται μὲ διάφορες ἀφορμές. Ἐνα ἄλλο ἔργο τοῦ Jussieu, συνέχεια τοῦ πρώτου, τὰ *Oeuvres posthumes de Simon de Nantua* (Παρίσι 1829), ἐκδίδεται, ὅπως δηλώνει ὁ γαλλικὸς τίτλος, ἀπὸ τὸν συνοδοιπόρο τοῦ (θαυμαστοῦ) ἥρωα μὲ βάση τὶς σκέψεις καὶ τὶς ἀναμνήσεις ποὺ περιέχονται στὰ χειρόγραφα του καὶ μεταφράζεται λίγα χρόνια μετὰ τὴν κυκλοφορία του (*Σίμωνος ἐκ Ναντούης Ὁμιφανῆ συγγράμματα*, Ἀθήνα 1838), χωρὶς μνεία τοῦ πραγματικοῦ συγγραφέα, ὁ ὁποῖος ἐξαφανίζεται πίσω ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ ἐπινοημένου του ἐκδότη. Ὁ ἀνώνυμος μεταφραστὴς ἀκολουθεῖ πιστὰ τὴ διαίρεση καὶ τὴν ὀργάνωση τῶν κεφαλαίων καὶ ἀναπαράγει τὸ περιεχόμενό τους, ὑπομνηματίζοντας τὸ κείμενο μὲ ἐλάχιστα σχόλια, ἱστορικοῦ κυρίως (καὶ σπανιότερα πολιτικοῦ ἢ οικονομικοῦ) χαρακτήρα, ποὺ ἐπεξηγοῦν τὸ παρελθὸν καὶ τὸ προσαρμόζουν στὸ μέλλον.⁹ Ἡ ἀνασύνθεσι μὲσω τῆς μνήμης μιᾶς συγκεκριμένης ζωῆς, ποὺ συνδέεται ὥστόσο περισσότερο

ξήσεως τῆς τιμῆς τοῦ βιβλίου· τοῦτο δὲ διὰ τὰ τύχα τὴν συγγνώμην τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν», *Λόγιος Ἑρμῆς*, Η' (1818), σ. 572. Ἡ πρώτη (γνωστὴ) ἔκδοσι τοῦ ἔργου (*Poor Richard's Almanac*, 1732), σὲ μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικὰ (*La Science du bonhomme Richard*, α' ἔκδ. 1778), τοῦ Φ. Φουρνάρα γίνεται στὰ 1823 (βλ. ΓΜ*1383) καὶ προέρχεται πάλι ἀπὸ τὸ κοραϊκὸ κλίμα.

9. Ἡ ἀντιστοιχία τῶν κεφαλαίων τοῦ γαλλικοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου ἐμφανίζεται πλήρως: Avertissement. La sagesse de Simon de Nantua. La jurisprudence... La politique... La médecine... Aphorismes... La bonté... La religion... Parole de Simon de Nantua (*Oeuvres posthumes*) - Προοίμιον. Ἡ σοφία τοῦ Σίμωνος ἐκ Ναντούης. Ἡ νομικὴ... Ἡ πολιτικὴ... Ἡ ἱατρικὴ... Οἱ ἀφορισμοί... Ἡ ἀγαθότης... Ἡ θρησκεία... Παραβολὴ τοῦ Σίμωνος ἐκ Ναντούης (*Ὁμιφανῆ συγγράμματα*). Γιὰ τὶς ἑλληνικὲς ἐπεξηγηματικὰς σημειώσεις βλ. στὸ ἴδιο, σ. 82, 84, 86, 87, 90. Στὴν τελευταία περίπτωσι, ὁ κριτικὸς (πολιτικὸς) στοχασμὸς τοῦ μεταφραστῆ διατηρεῖ τὴν αὐτονομία του. Σχολιάζοντας τὴ θετικὴ ἄποψη τοῦ συγγραφέα σχετικὰ μὲ τὴν κληρονομικὴ ἰσχὺ τῆς Βουλῆς τῶν Ὁμοτίμων ὁ μεταφραστὴς, διαφωνώντας ἐμμέσως, παρατηρεῖ: «Ἡμεῖς σκοποῦν δὲν ἔχομεν νὰ ἐπικρίνωμεν τὴν κατὰ τοῦτο γνώμην τοῦ συγγραφέως, ἀλλ' ἄς περιορισθῶμεν μόνον ὡς πρὸς τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς του». Εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέσι αὐτὴ τὸν Φίλιππο Ἡλιὸν ποὺ πρόθυμα ἔθεσε στὴ διάθεσί μου τὸ ἑλληνικὰ δημοσιευμένο ἔργο τοῦ Jussieu προσανατολίζοντας παράλληλα τὶς βιβλιογραφικὰς μου ἀναζητήσεις.

με τη σκέψη παρά με τη δράση, προσδίδει στην έγκυρότητα τής αφήγησης τις έγγυήσεις τής μαρτυρίας.

Τὰ ίδια χρόνια, ὁ ἥρωας τοῦ ἔργου, ὁ ἐκ Νάντης Σίμων, αὐτονομεῖται ὅχι μόνον ἀπὸ τὸν δημιουργό του, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα κείμενα καὶ ἐμφανίζεται σὲ ἔργα ἀνάλογης διδακτικῆς σκοπιμότητας καὶ ἀφηγηματικῆς τεχνικῆς (παροχὴ γνώσεων στὸ πλαίσιο μιᾶς προφορικῆς συνομιλίας) ποὺ ἔχουν γράψει συγγραφεῖς ὅπως ὁ Cyprien-Prosper Brard, γνωστὸς γάλλος ὀρυκτολόγος καὶ συντάκτης ἐπιστημονικῶν ἐκλαϊκευτικῶν ἐγχειριδίων γιὰ σχολικὴ χρῆση. Σὲ κεφάλαιο τοῦ βιβλίου του περὶ φυσικῆς (*Maître Pierre, ou Le Savant de village... Entretiens sur la physique*, Παρίσι 1840) ποὺ μεταφράζεται ἐλληνικὰ ἀπὸ τὸν Δημ. Ἀποστολίδη γιὰ χρῆση κυρίως τῶν μαθητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων, ὁ Σίμων πληροφορεῖ καὶ ἐνημερώνει τοὺς ἀκροατές του γιὰ τὰ πρόσφατα τεχνολογικὰ ἐπιτεύγματα ποὺ παρατήρησε περιερχόμενος τὴ Γαλλία.¹⁰

Ἡ ἀφομοιωτικὴ ἱκανότητα τοῦ λόγιου μεταφραστῆ στὰ μέσα τοῦ αἰῶνα συντελεῖ στὴν ἔνταξη τοῦ ἔργου, ποὺ συνεχίζει νὰ ζεῖ χωρὶς τὸν συγγραφέα του, στὴν ἐλληνικὴ ἀφηγηματικὴ διδακτικὴ πρακτικὴ. Ὁ Λέων Μελάς, ὁ συγγραφέας τοῦ *Γεροστάθη* (1858), ἀκολουθεῖ στὴ σύνταξη τοῦ κλασικοῦ ἠθικοπλαστικοῦ τοῦ ἔργου τὸ ἴδιο ἀφηγηματικὸ μοντέλο μὲ τὸ γαλλικὸ μακρινὸ πρότυπό του: ὁ ἥρωας, ὁ εὐπροσήγορος, ἀγαθὸς καὶ πολὺπειρος ἔμπορος, ἐμφανίζεται καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ὡς πρόσωπο πραγματικὸ, σύγχρονο τοῦ ἀφηγητῆ καὶ τοῦ ἀναγνώστη. Μὲ τὸ πρόσχημα μιᾶς γραφῆς ἀναμνηστικῆς ποὺ στηρίζεται στὴν ἐμπειρία καὶ τὴν παρατήρηση (πρόκειται γιὰ ἀναμνήσεις μιᾶς περιήγησης, μιᾶς ζωῆς ἢ μιᾶς ἡλικίας), ὁ γράφων, ὁ πλασματικὸς συγγραφέας, γίνεται ἀκροατὴς καὶ παρατηρητὴς τοῦ ἥρωα, συνοδοιπόρος ἢ μαθητὴς του. Τὴν ἐπανάληψη τῶν τυπικῶν θεματικῶν μοτίβων τῆς σύνθεσης καὶ τῆς καλοκαγαθίας συμπληρώνει τέλος ἡ ἴδια χρηστικὴ σκοπιμότητα τῆς σύνθεσης: ἡ ἀναγνωστικὴ προθυμία συντηρεῖται μὲ κίνητρο καὶ στόχο τὴν ἠθικὴ ὠφέλεια.

Ἡ ἐλεύθερη μετάφραση καὶ προσαρμογὴ συγκεκριμένου κεφαλαίου τοῦ Jussieu στὴ διάρθρωση τοῦ ἀναμνηστικοῦ ὕλικου, ὁλοκληρώνει καὶ ἐνισχύει τὶς ἐνδείξεις μιᾶς γόνιμης ἐπίδρασης. Πρόκειται γιὰ τὸ κεφάλαιο «La sagesse de Simon de Nantua» ἀπὸ τὰ *Oeuvres posthumes*. Ὁ

10. Πβ. Ὁ διδάσκαλος Πέτρος, ἢ ὁ πεπαιδευμένος τοῦ χωρίου, Ὑπὸ Γ. Π. Βραχιδῶ. Συνομιλίαι περὶ Φυσικῆς, Μεταφρασθεῖσαι ἐκ τοῦ γαλλικοῦ, ἀ' ἐκδ. Νάπλι 1850 καὶ ειδικότερα τὸ κεφ. Κ', «Ὁ διδάσκαλος Πέτρος δέχεται τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἐκ Νάντης Σίμωνος» (σ. 147-166). Τὴν πληροφορίαν μοῦ ἀνακοίνωσε ὁ Κυρ. Ντελόπουλος, τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτή.

Μετὰς ἀναφέρεται ἄοριστα στὶς ἐξομολογήσεις («Γάλλου τινός, Σίμωνος καλουμένου», τὶς ὁποῖες ἀποφάσισε νὰ μεταφράσει «ἐλευθέρως». Ὁ συγγραφέας προσαρμόζει τὸ κείμενο («Αἱ ἐξομολογήσεις τοῦ Σίμωνος...» [«Ἡ ἄγκυρα τῆς εὐτυχίας»]) στὸ ὕψος τῆς διήγησής του, ἀλλάζοντας τοὺς προσδιορισμοὺς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, χωρὶς νὰ ἀκολουθεῖ τὴν ἀφηγηματικὴ ἐκδοχὴ τῆς προγενέστερης μετάφρασης τοῦ 1838.¹¹ Οἱ ἀφελεῖς ἐξομολογήσεις τοῦ Σίμωνος σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόκτηση τῆς φρόνησης ἐνσωματώνονται, μετὰ τὶς ἀνγκαῖες συμπτώξεις καὶ περικοπές, στὴ ροὴ τῆς ἀφήγησης τοῦ *Γεροστάθης*, ἀφοῦ πλακισιοθεοῦν ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες προτροπές καὶ ἀποφθέγματα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς σοφίας, συμμετέχοντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ στὴν πρόθεση τοῦ συγγραφέα νὰ συνδέσει τὸ παρὸν μὲ τὸ ἱδανικὸ κλασικὸ παρελθόν. Μετατοπίζοντας τὸ ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὴ Γαλλία τοῦ προηγούμενου αἰῶνα στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, ὁ Μετὰς ταυτίζει τὴν προοπτικὴ τοῦ ἔργου (τὴ σύνδεσή του μὲ τὸ παρὸν καὶ ἐνδεχομένως τὸ μέλλον) μὲ τὴν ἠθικὴ διαχρονικὴ του διάσταση.

Ἀναφερόμενος στὶς φιλολογικὲς δραστηριότητες τοῦ θεῖου τοῦ Α. Μετὰς, ὁ Βικέλας ἀποκαλύπτει ὅτι εἶχε καὶ αὐτὸς ἐπιχειρήσει νὰ μεταφράσει τὸ ἔργο τοῦ Jussieu: «Συνέπεσε νὰ περιέλθῃ... εἰς χεῖρας μου τὸ γαλλικὸν σύγγραμμα *Simon de Nantua*... Ἡ ἀνάγνωσίς του μὲ κατέθελε καὶ ἀπεφάσισα νὰ τὸ μεταφράσω... ἤρχισα τὴν μετάφρασιν, μετέφρασα δὲ τὰ πρῶτα κεφάλαια. Τὸ χειρόγραφον πρὸ ὀλίγων μόνον ἐτῶν ἔσχισα, τακτοποιῶν παλαιὰ ἔγγραφα. Ἀλλὰ δὲν εἶχα λησμονήσει τὸ βιβλίον». Ὁ ἴδιος, σχολιάζοντας τὴν πρωτοτυπία τοῦ *Γεροστάθης*, παρατηρεῖ: «Ἀλλὰ ὁ Ἑλληνα ἔμπορος δὲν ἔχει τὴν πρακτικὴν μόνον φρόνησιν τοῦ Γάλλου γυρολόγου. Τὴν διδασκαλίαν του διαπνέει αἴσθημα ὑψηλὸν ἠθικῆς καὶ πατριωτισμοῦ. Ἡ ὀρθοέπεια, ἡ γλαφυρότης τοῦ ὕφους, ἡ πολυμάθεια καὶ ἡ ἀρετὴ τοῦ συγγραφέως ἀνύψωσαν τὸ σύγγραμμά του εἰς σημεῖον πολὺ ἀπέχον τοῦ προτύπου τὸ ὁποῖον τὸν ἐνέπνευσε».¹²

Στὴ διάρκεια τοῦ αἰῶνα τὸ ἱστορικὸ ὑπόστρωμα τῆς ἀφήγησης παραμερίζεται πρὸς ὄφελος τῆς ἠθικῆς σκοπιμότητος. Μιὰ τελευταία προσαρ-

11. Στὴν ἀρχὴ τῶν κεφαλαίων γιὰ τὴ σοφία καὶ ἀντίστοιχα τὴ φρόνηση τοῦ Σίμωνος διαβάζουμε: «Καθ' ὃν καιρὸν ἐμαθήμευον εἰς Νάντουαν, μὲ ἐμαθον ὅτι ὑπῆρχάν ποτε ἄνθρωποι τοὺς ὁποῖους ὠνόμαζον σοφοὺς. Τὸ ὄνομα τοῦτο, μ' ἔδωκεν ὅτι ἡμῖν μικρὸς μοὶ ἐφάνη ὠραιότατον», *Ὁμιφανῆ συγγράμματα*, 1838, σ. 13· «Ὅτε, νέος ὢν, ἐσπούδαζον εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ χωρίου μου, ἤκουσα παρὰ τοῦ διδασκάλου ὅτι ὑπῆρχόν ποτε εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἄνδρες ἐπονομασθέντες Σοφοί. Τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην, ἂν καὶ μικρὸς, ἤρεσα ὑπερβολικά», *Γεροστάθης*, ²1860, σ. 135.

12. Δ. Βικέλας, *Ἡ ζωὴ μου*, Ἀθήνα 1908, σ. 233-234.

μογή, που προορίζεται για ειδικό και συγκεκριμένο αναγνωστικό κοινό, υπογραμμίζει τη δημιουργική διάθεση της μεταφράστριας που παραφράζει κατ' ἐκλογήν, όσο και την ἐπιμονή της χρήσης του πραγματικοῦ για σκοπούς διδακτικούς. Τὸ ἔργο, ὁ *Κυρ-Σίμος* ('Αθήνα 1900), σὲ μετάφραση τῆς Αἰκατερίνης Οἰκονόμου, ἀδελφῆς τοῦ Δ. Βικέλα,¹³ υἱοθετεῖται στὴν ἐλληνική του μορφή ἀπὸ τὸν Σύλλογο πρὸς Διάδοσιν 'Ωφελίμων Βιβλίων ὡς «καταλληλότατον διὰ τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων καὶ τῶν ἀγρῶν καὶ διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν σχολείων». Ἡ μεταφράστρια, ἡ ὁποία δηλώνεται στὸν τίτλο μὲ τὰ ἀρχικὰ Α.Ο., στὸ προλογικὸ της σημείωμα γράφει ὅτι πρόκειται γιὰ παράφραση ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Jussieu, *Simon de Nantua*. Τὸ πρῶτο καὶ μεγαλύτερο μέρος τοῦ βιβλίου («Ὁ κυρ-Σίμος») εἶναι ἀπὸ τὸν *Simon de Nantua* καὶ εἰδικότερα ἀπὸ τὰ κεφάλαια I-VI, VIII, X-XI, XIII, XV, XVIII-XIX, XXI, XXIII, XXXIII, ἐνῶ τὸ δεύτερο μέρος («Ἡ σοφία... Ἡ παραβολὴ τοῦ κυρ-Σίμου») ἀπὸ τὰ *Oeuvres posthumes* («La sagesse... Parabole de Simon de Nantua»). Τὰ δύο αὐτὰ ἔργα τοῦ Jussieu ἀρχίζουν ἐξάλλου νὰ ἐκδίδονται μαζὶ ἀπὸ τὸ 1846. Ἡ παράλειψη τῶν στοιχείων ἐκείνων πού θά μπορούσαν νὰ συνδέσουν τὴ διήγηση μὲ τὴν ἱστορία, ἐπιτρέπουν τὴ μετατροπὴ τοῦ λόγου ἀπὸ πειστικὸ σὲ κατ' ἐξοχὴν ὠφέλιμο καὶ καθιστοῦν τὸν *Κυρ-Σίμο* ἀνάγνωσμα προσφιλὲς καὶ πρόσφορο στὴν ὑπόδειξη τῶν ἀρχῶν πού ρυθμίζουν τὴν κοινωνικὴ συμπεριφορά.

Ἡ ἰδιότυπη χρῆση τοῦ πραγματικοῦ στὴ διατύπωση σαρῶν καὶ ἀπλουστευμένων διδακτικῶν μηνυμάτων συνοψίζεται στὴν περίπτωσή μας στὴν ὑποστήριξη μιᾶς βασικῆς ἀποδεικτικῆς θέσης: «Ἡ εὐτυχία κρέμεται ἀπὸ τὴν ἀκριβὴ ἐκπλήρωση τῶν χρεῶν». Ἡ ἀξιοποίηση καὶ ἡ ἀξιολόγηση τῆς ἱστορικῆς ἀφορμῆς διευκολύνεται ἀπὸ τὴ διάρθρωση καὶ τὴν ὀργάνωση τοῦ ἀφηγηματικοῦ ὕλικου: ἡ περιήγηση δίνει τὴν ἀφορμὴ στὴν παρατήρηση καὶ ἀναβάλλει τὴν προώθηση τῆς ἐξέλιξης τῆς δράσης, ἀφοῦ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ὑποτυπώδη πλοκὴ ἐξουδετερώνεται ἀπὸ τὸ βάρος τῶν σκέψεων τοῦ παρατηρητῆ. Μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Συμεών, τοῦ Σίμωνος ἢ τοῦ Σίμου, ὁ περιερχόμενος ἔμπορος, στὴν πλασματικὴ ἀλλὰ καὶ ἀληθοφανὴ διήγησή του, δὲν ἐπιμένει τόσο στὴ μίμηση τοῦ πραγματικοῦ ὅσο στὴ μεταμόρφωσή του.

ΒΙΚΤ ΠΑΤΣΙΟΥ

13. Βλ. Δ. Βικέλας, ὁ.π., σ. 234.